

LECTIO PRAECURSORIA

Kirsi Laine

Maatalous, isojako ja talonpoikainen päätöksenteko Lounais-Suomessa 1750–1850

Keväällä 2018 Maanmittauslaitos järjesti tutkimusalueellani Loimaalla paikallisten maanviljelijöiden aloitteesta tiedotustilaisuuden, jossa kerrottiin tilusjärjestelyn mahdollisuudesta ja kartoitettiin viljelijöiden kiinnostusta vapaaehtoisuuteen perustuvaan viljelysmaiden järjestelyyn. Vaikka kiinnostusta järjestelyyn oli, se ei lopulta toteutunut, koska hyötylaskennan jälkeen hanke ei osoittautunut kannattavaksi. Sen sijaan naapurikunnassa Huittisissa, myös tutkimusalueellani, tilusjärjestely on juuri käynnistymässä.

Tilusjärjestely on nykypäivän tarpeista lähtevä maanjakotoimitus. Viime vuosikymmenten kehityssuunta maataloudessa on ollut se, että maatilojen määrä vähenee ja jatkavien tilojen koko kasvaa. Tilakoon kasvu tapahtuu ostamalla tai vuokraamalla lopettavien tilojen peltoja. Usein peltoalan lisäykseksi ostettavat pellot ovat pieniä ja kaukana tilakeskuksesta. Tällaisessa tilanteessa tilakoon kasvu ei tuo mukanaan tuottavuuden kasvua.

Pirstoutunutta tilusrakennetta voidaan korjata tilusjärjestelyllä, jossa maanvaihtojen avulla kunkin tilan lohkolukua voidaan pienentää, lohkokokoa kasvattaa ja matkoja peltolohkoille vähentää. Viljelijän näkökulmasta tilusjärjestely onnistuessaan vähentää kustannuksia, lisää viljelyn tuottoa sekä helpottaa ja sujuvoittaa käytännön työskentelyä. Laajemmin yhteiskunnan tasolla järjestelyillä tavoitellaan maankäytön kehittämistä, tehokasta ruuantuotantoa, liikenneturvallisuuden ja liikenteen sujuvuuden parantamista sekä maatalouden ympäristö- ja ilmastohaittojen pienentämistä.

Kaksi ja puoli vuosisataa aikaisemmin Lounais-Suomessa tehtiin myös maanjakoa. Silloin isojaoksi kutsutussa uudistuksessa purettiin tilojen kyläosuuksiin perustunut maanomistusjärjestelmä ja luotiin yksityinen maanomistus sellaisena kuin me sen tunnemme. Isojako on se tapahtuma, johon kohdistin katseeni tutkimuksessani.

Ennen isojakoa kylän maat eivät olleet suoraan yhdenkään tilan omistuksessa, vaan tiloilla oli erilaisia nautintaoikeuksia kotikylänsä maihin. Peltoja ja niittyjä käytettiin joko sarkajakoisesti, yhteisesti tai yksityisesti. Metsämaat olivat yleensä yhteisessä nautinnassa. Sarkajako merkitsi sitä, että kullekin kylän tilalle mitattiin erityistä mittatankoa apuna käyttäen pellostä tai niitystä tilan veroluvun mukainen osa sarkoina niin, että tilojen sarat vuorottelivat samassa järjestyksessä läpi pellon tai niityn. Näin osuuksia kertyi

jokaiselle useita. Vaikka sarkajakoa ei voi verrata nykyiseen viljelmien rakenteeseen, sarkajaon purkamisessa oli ajatuksellisesti kyse samasta asiasta kuin tilusjärjestelyssä: hajallaan sijaitsevien viljelysten kokoamisesta suuremmiksi kokonaisuuksiksi.

Kirsi Laine väitöstilaisuudessaan. Kuva: Juha Hirvilammi.

Kuten nykyisinkin tilusjärjestelyllä, myös 1700-luvun puolivälissä isojaolla haluttiin kehittää maankäyttöä ja tehostaa ruuantuotantoa. Siinä missä tämän päivän ruuantuotanto merkitsee huoltovarmuutta tai vastuullisuutta globaalissa ympäristössä, tuolloin kyse oli merkantilistisesta talouspolitiikasta, jossa kaikenlainen tuonti oli pahasta. Valtakunnan asukkaat, joita sivumennen sanoen oli valtaapitävien mielestä harmillisen vähän, oli saatava ruokittua omalla tuotannolla. Apua sekä maataloustuotannon tehostamiseen että väkiluvun lisäämiseen etsittiin isojaosta. Viljelijät eivät perustaneet valtion talouspolitiikasta tai väestöhuolista, mutta oman tilansa taloudenhoito ja maataloustyön sujuvuus heitä kyllä kiinnosti. Maanjako näyttäytyy aina eri tavoin riippuen siitä, kenen näkökulmasta sitä katsotaan.

7.4.2018 ilmestyneessä numerossaan *Loimaan Lehti* kertoi tilusjärjestelyn tiedotustilaisuudesta ja siellä vallinneista tunnelmista. Kommenteissaan viljelijät pohtivat peltolohkojen muotoa, laatua, kuntoa, ojitustilannetta ja matkaa peltolohkoille. Isojakotutkijana kuulen kommenteissa kaikuja yli 200 vuoden takaa. Samoista asioista olivat kiinnostuneita viljelijät, jotka tekivät ratkaisuja isojaossa. Vaikka 2000-luvun ja 1700-luvun viljelijän viljelymenetelmät, tekniikka, tuottotavoitteet tai työn organisointi ovat täysin erilaiset, on heidän näkökulmansa viljelysmaihin sama.

Tällaisten yhtäläisyyksien löytäminen johtaa helposti harhaan siitä, että voisimme ymmärtää menneisyyden ihmistä tämän päivän lähtökohdista. Tutkimukseni perimmäisestä kohteesta eli maataloudesta on kuitenkin yhtä helppo löytää esimerkki siitä, kuinka tämän päivän kokemus maataloudesta tekee menneisyyden maatalouden ymmärtämiselle hallaa.

Uukuniemeläinen runoilija Olli Wuorinen, joka syntyi 1842 ja kuoli 1917, kirjoitti sanat tälläkin hetkellä ajankohtaiseen lauluun *Nyt kevät on*. Sen toisessa säkeistössä ”maamies peltoon pehmeään kylvää, kyntää siementään”. Tässä kohdin moni on valmis julistamaan laulun sanoittajan maataloutta ymmärtämättömäksi kynäilijäksi ja laulun sanojen etsiminen internetistä osoittaa, että monet ovat omavaltaisesti

kääntäneet säkeen sanat muotoon ”kylvää, kylvää siementään”. Laulun sanojen epäloogisuus ei kuitenkaan johdu siitä, että sanoittaja ei tietäisi mistä kirjoittaa. Olli Wuorinen oli kotoisin maatilalta, käynyt Maaskolan maanviljelyskoulun ja toiminut siellä lyhyen ajan opettajanakin.

Tämän kevään kylvöt ovat parhaillaan käynnissä ja pelloilla säädetään kylvökoneiden kylvösyvyiksi optimaalisten itämisolosuhteiden saavuttamiseksi. Siemen tarvitsee itämiseen maasta kosteutta, jolloin kuivissa olosuhteissa siemen pitää kylvää syvemmälle kuin hyvissä kosteusoloissa. Ennen kylvökoneita vilja kylvettiin viskaamalla siemenet käsin pellon pinnalle. Itämisen varmistamiseksi siemen piti kuitenkin myös peittää tavalla tai toisella. Nyt pääsemme laulun sanojen ytimeen.

Maataloudessa käytetty tekniikka on muuttunut vuosisatojen varrella huomattavan paljon, mutta tekniikkaa kuvaavat sanat ovat säilyneet samoina riippumatta siitä, minkälainen työn lopputulos on. Yksi merkittäviä muutoksia kokenut työkalu on kyntöaura. Sen perimmäinen tehtävä on aina ollut sama: maan muokkaaminen. Tuon muokkauksen lopputulos on kuitenkin muuttunut. Nykyisin kyntösyvyys on noin 20 senttimetriä ja aura kääntää leikkaamansa viulun. Tällaisten työvälineiden käyttäminen siemenen multaamiseen olisi järjetöntä. Sen sijaan alle kymmenen senttimetrin syvyydeltä maata rikkovat aurat sopivat hyvin peittämään kylvettyä siementä. Tällaisella auralla Olli Wuorinenkin on todennäköisesti kyntänyt kylvämäänsä siementä.

Väitöstutkimuksessa yhdistyvät maatalous ja isojako, kuten tässä maanmittari Johan Tillbergin piirtämässä isojakokartan otsikossa. Piirros: Johan Tillberg. (Maanmittauslaitoksen arkistokeskus.)

Näin helposti omakohtainen kokemus johtaa harhaan. Siksi perinteisestä maataloudesta elantonsa saaneiden ihmisten ratkaisujen ymmärtäminen ei onnistu 1900- tai 2000-luvun maatalouden lainalaisuuksien perusteella. Se, että menneisyyden ihminen ei toiminut niin kuin nykyihmisen kokemuksen mukaan olisi järkevää, ei tee hänen ratkaisuistaan perusteettomia. Tästä avautuukin se näkökulma, josta olen tutkimuksessani maataloutta ja isojakoa katsonut, eli maataloutta harjoittaneiden ja isojakoon osallistuneiden talonpoikien päätöksenteko.

Yleistyksen helpottavat monimutkaisten asioiden hallintaa. Laajojen teemojen käsitteleminen on mahdollista puhumalla kokonaisuuksista yksityiskohtien tai ryhmistä yksilöiden sijaan. Puhumme ihmisistä ryhmänä, joihin liitämme erilaisia ominaisuuksia, vaikka arkikokemuksellamme tiedämme, etteivät ryhmien kuvaukset useinkaan sovi ryhmiin kuuluviin yksilöihin.

Samalla tavoin liitämme menneisyyden ihmisiin kuvailevia määreitä. Talonpoikiin on usein liitetty esimerkiksi adjektiivit passiivinen tai muutosvastainen. Aivan kuten arkikokemuksessakin, menneisyyden ihmisiin tutustuminen yksilöinä pudottaa pohjan ryhmämääreiltä. Isojakoasiakirjoissa tapaamiani talonpoikia on kovin vaikea kuvata ryhmänä adjektiiveilla passiivinen tai muutosvastainen. Molempiin määreisiin sopivia henkilöitä toki tapasin asiakirjojen sivuilla, mutta olisi epäoikeudenmukaista leimata heidän ominaisuuksillaan koko ryhmä. Heidän lisäksi tapasin talonpoikia, jotka anoivat isojaon toimittamista kylässään. Talonpoikia, jotka tarjoutuivat siirtämään tontiltaan pirttinsä, luhtinsa, aittansa, navettansa, tallinsa, latonsa, humalanjuurensa ja vielä ruokamullankin taatakseen siten sekä itselleen että naapureilleen käytännöllisen jakotuloksen. Talonpoikia, jotka olivat pohtineet, mitä muita käytännöllisiä muutoksia isojaon lisäksi kylässä kannattaisi tehdä, kun kerran maanmittari oli saatu paikalle. Talonpoikia, jotka tilanteen vaatimusten mukaan ottivat yhteyttä maanmittariin, maanjako-oikeuteen, lautamiehiin, kihlakunnan-oikeuteen tai maaherraan edistääkseen asiaansa.

75

Talonpoikien toiminta tilastaan vastuun kantavina toimijoina ei yleensä jättänyt jälkeensä lähteitä, joita historioitsija voisi tutkia. Siksi isojako on hyvin erityinen mahdollisuus kohdata talonpoikia sekä kuvainnollisesti että kirjaimellisesti heidän omalla maallaan. He tekivät ratkaisuja siitä, minkä parhaiten tunsivat, eli oman tilansa ja kotikylänsä maista. Ratkaisunsa he tekivät yhdessä niiden ihmisten kanssa, joiden kanssa he toimivat arjessaan päivittäin, eli naapureidensa. Lisäksi Ruotsin valtakunnan suomalaisissa lääneissä isojako oli siinä mielessä tasapuolinen, että se kosketti lähes jokaista tilaa. Mitään muuta mahdollisuutta nähdä kaikkien kylien ja tilojen arjen keskelle ei ole. Isojako avaa siis oivan näkymän sekä maatalouteen että viljelijöiden toimintaan.

Tutkimuksessani tarkastelin perinteistä maataloutta talonpoikaistalouksien näkökulmasta ennen isojakoa ja sen jälkeen. Keskeisenä periaatteenani oli nähdä maatilan toiminnot kokonaisuutena, jossa kaikki osat ovat yhteydessä toisiinsa. Perinteisessä maataloudessa ei ollut viljelyä ilman karjanhoitoa eikä peltoa ilman niittyä. Vaikka ravinnoksi, verojen maksuun ja myyntiin tuotetuista tuotteista suurin osa koostui kasvinviljelyn sadosta, ei niitä olisi voitu viljellä ilman eläinten vetovoimaa ja lantaa. Siksi olen pitänyt tärkeänä nostaa nämä riippuvuussuhteet näkyvästi esiin sekä maatalouden että isojaon näkökulmasta.

Perinteinen maatalous on saanut jälkipolvilta muuttumattomuuden ja kehittymättömyyden leimat. Lähemmässä tarkastelussa asia ei ole näin yksinkertainen. Maatalouden historiassa on kausia, jolloin muutokset ovat olleet suuria ja näkyviä. Toisina kausina ne ovat arjen parannuksia, jotka eivät jätä merkittäviä jälkiä historian lähteisiin. Silti sinänsä pieneltä näyttävällä muutoksella on voinut olla merkittävä vaikutus tilan arkisiin elinehtoihin. Toisekseen muutos ei ole aina jotain hyvää ja positiivista, jota pitäisi jatkuvasti tavoitella. Isojako nostaa esiin talouteen liittyvän muutoksen ja muuttumattomuuden problematiikan. Liian suuriin muutoksiin tai liian moniin yhtäaikaisiin muutoksiin sisältyy riskejä.

Väittelijä Kirsi Laine sekä museomestari Aarno Aittamäki toteavat ennen väitöstä, että Maatalouden aika -näyttelyyn rakennetussa "väitösstudiossa" on kaikeksi kunnossa. Kuva: Juba Hirvilammi.

Tutkimukseni perimmäinen tavoite oli vastata kysymykseen, miten isojako vaikutti maatalouteen. Kysymys sinänsä on niin laaja ja monitahoinen, että rajasin sen käsittelyn kolmeen näkökulmaan. Nämä näkökulmat ovat talonpoikien toiminta isojaon osakkaina ja taloudestaan vastaavina viljelijöinä, viljelijän ja kyläyhteisön roolit maataloudessa ennen ja jälkeen isojaon sekä isojaon vaikutukset ruuantuotannon mahdollisuuksiin.

Vastauksia kysymyksiini etsin Huittisten, Loimaan, Marttilan ja Pöytyän isojaon asiakirjoista ja kartoista. Neljä suurta pitäjää Lounais-Suomessa, niiden kylät, tilat ja asukkaat sekä sadat kartat ja tuhannet asiakirjasivut siivittivät matkaani isojaon merkitysten jäljillä.

Tutkimukseni perusteella isojaon vaikutus maatalouteen rajoittui maankäytön muutoksiin. Talonpojat toivoivat merkittäviä maankäytön muutoksia, ja monet heistä toimivat aktiivisesti niiden puolesta. Sen sijaan he eivät hyväksyneet muutoksia, jotka voisivat uhata heidän talouttaan ja toimeentuloaan. Talonpojat pyrkivät keskittettyihin maaomistusratkaisuihin riskit huomioiden ja halliten. Tärkeintä oli se, etteivät oman tilan taloudelliset mahdollisuudet heikentyneet muutosten myötä. Talonpojat katsoivat muutosta oman tilansa ja taloutensa näkökulmasta aivan samalla tavoin kuin tänä päivänä viljelijät pohtivat tilusjärjestelyn hyötyä, ei yleisestä tai yhteiskunnallisen tason näkökulmasta, vaan oman tilansa näkökulmasta.

Erityisesti yksilön ja kyläyhteisön suhteessa näkyy talouden ensisijaisuus. Kylän sitovuutta haluttiin karsia, mutta yhteistyöstä saatava taloudellinen hyöty oli tärkeää. Talonpojat olivat valmiita muuttamaan maatalouden kokonaisjärjestelmää turvatakseen taloudellisesti merkittävimmät yhteistyön muodot.

Tämä on tärkein osoitus siitä, että talonpojat pystyivät katsomaan talouttaan joustavasti ja olivat valmiita etsimään parhaita mahdollisia ratkaisuja taloutensa hoitamiseen ilman tiukkoja vanhojen käytäntöjen kahleita.

Maatalouteen – jos sitä ajatellaan menetelminä, tekniikkana ja viljelyskasveina – ei toivottu muutoksia. Oikeastaan vakavasti otettavia vaihtoehtoja maatalouden käytännöille ei ollut edes tarjolla. Siksi isojaon vaikutukset ruuantuotantoon kytkeytyvät vain siihen, miten maankäytön muutos voi vaikuttaa ruuantuotantoon. Tässä suhteessa kyse olikin enemmän mahdollisuuksista kuin suorista vaikutuksista. Mahdollisuus raivata vapaasti lisää peltoa tai niittyä, hoitaa viljelyksiä vapaana naapureiden vaikutuksista ja tehdä tarkoituksenmukaisia parannuksia esimerkiksi ojitukseen. Nämä toteutuivat vain, jos viljelijällä oli tarvetta, halua ja työvoimaresurssia mahdollisuuksien käyttämiseksi.

Isojako on hyvä esimerkki siitä, että kerran tehdyt valinnat vaikuttavat myöhempisiin valinnanmahdollisuuksiin. Isojakoa tehneet osakkaat eivät varmasti pohtineet ratkaisuja tehdessään, että he sopimuksellaan määrittivät seuraavien sukupolvien maankäytön reunaehdot. Kun tilojen rajat oli isojaossa merkitty ja tuomioistuimessa vahvistettu, niistä syntyi samalla perusta nykyiselle kiinteistöjärjestelmällemme. Siitä asti niissä rajoissa tiloja on voitu halkoa ja lohkoa silloin, kun lainsäädäntö on sen sallinut. Isojaon lopputuloksen muuttaminen tuli Suomessa mahdolliseksi vuodesta 1848 alkaen. Mahdollisuudesta huolimatta maanjakotoimitukset on pääasiassa tehty isojaon määrittämässä rajoissa. Edelleen isojaossa määritettyjä rajalinjoja on helposti havaittavissa kartoilla ja isojaon aikaisia rajapyykkejä maastossa. Ne viitoittavat myös tilusjärjestelyjen suunnittelijoiden mahdollisuuksia vuonna 2020.

FM Kirsi Laineen Suomen historian alaan kuuluva väitöskirja ”Maatalous, isojako ja talonpoikainen päätöksenteko Lounais-Suomessa 1750–1850” tarkastettiin Turun yliopistossa 8.5.2020. Vastaväittäjänä toimi tohtori Petri Talvitie (Helsingin yliopisto) ja kustoksena professori Kirsi Vainio-Korbonen (Turun yliopisto). Tilaisuus oli suomenkielinen ja järjestettiin etäyhteyksin.

Väitöskirja on luettavissa verkossa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-69213-2-7>.